بۆ میهرەجانی مەولەوی

ڕەحیم لوقمانی

بۆ میهرەجانی مەولەوی - سلێمانی

ئیقاع لە شیعری مەولەویدا :

نووسینی : رەحیم لوقمانی -مامۆستای ئەدەبی فارسی/سنە

لەگەڵ ڕێزو سوپاس و خۆشەویستی بۆ میوانان و بەشدارانی ئەم میهرەجانەو وەزارەتی ڕۆشنبیری کەئەم دەرفەتەیان بە ئێمەدا تا لێرە کۆببینەوە .

دەمەوێ بۆ سەرەتای وتارەکە بچمە سەر راڤەکردنی کلیلی بابەتەکەو بە کورتەیەکی لەبارەوە دەست پێ بکەم .

ئیقاع لە وشەدا بە مانای هاودەنگی ، تەبایی ئاواز ، گونجاندن و گرفتارکردن هاتووە:

مۆسیقا : وشەیەکی یۆنانی‌یە بۆ گۆرانی وتن و ساز لێدان بەکاردێ ، هەروەها ئاوازو ئاهەنگێکە ، غەم ، ماتەم، شادی و ئۆخژن بە ناخدا بێنێ و هەستی مرۆڤ ڕاچڵەکێنێ .

شیعر لە یەکەم ساتی هاتنی لە نێو هەست و نەست و شعوری مرۆڤەوە لەگەڵ تیمی مۆسیقایی سەری هەڵداوە ، دەتوانین بێژین مۆسیقاو شیعر گیانێکن لە دوو جەستەدا .

کۆنفۆشیوس دەڵێ : خۆتان بە شیعر رابێنن کردارتان بە داب و ڕەسمی جوان بخەملێنن پەروەردەو زانیاریتان بە مۆسیقا تەواو بکەن ، خەڵکی کەونارا شیعرو مۆسیقایان بە داهێنانی ئاسمانی زانیوە چینی‌یان شیعریان بە بەسەرچاوەیەکی

خوایی لە قەڵەم داوەو گوتویانە شاعیر چون داهێنەری جوانی‌یە ، نیمەخودایەکە ، یان پێغەمبەرێکە .

پێوەندی شیعرو مۆسیقا لە ڕوی وشەوە :

وشەی ڕۆمی "carminer" هەم مانای شیعر دەدا هەم سیحرو جادوو، وشەی یۆنانی ((ode)) یانیٚ سروودو ئاواز ، ئێستاش لە زمانی ئینگلیزی‌دا بە مانای قەسیدەیە .

وشەی ئەڵمانی ((lied)) یانی ئاوازو ئاهەنگ وشەی ئینگیلیزی ((lay rune)) بە مانای شیعرو سروودە ، لە زۆر زمانیشدا دەڵێن شیعر ریتم و ئیقاعە ، ناڵێن نەزمە ، عەرەب دەڵێن ((انشد شعرا)) فارسیش دەڵێن ((شعر سرودن))یانی بە ئاوازکردنی شیعر یان شیعر چڕین .

پێوەندی شیعرو مۆسیقا یانی پێوەندی وشەو ئیقاع و کەلامی بە ئاهەنگ ، مۆسیقای کەلام لەناو دەنگی ژیان و تێکەڵاوی مرۆڤ و سروشتەوە سەری هەڵداوە ، ئەم دووهونەرەش زمانی هاوبەشی دیاردەکانی گیانی مرۆڤن ،ئەو هۆیانەی مرۆیان بۆ شیعر وتن کێشاوە هەر ئەو هۆیانەن کە هانیان داوە گۆرانی بڵیٚ و هەڵپەڕیٚ و کەلامی سیحراوی بیٚ .

لە شیعردا ئەوەی سۆزو حەزی بە روحی خوێنەر و بیسەر بەخشیوە ، هەمان مۆسیقایە کە تێکەڵی ڕواڵەت و دەروونی شیعر بووە.

هەڵپەڕکیٚ کۆنترین زمانی مۆسیقایی گیانی ئینسانە کە بۆ دەرخستنی نیازو دنیای دەروون بەکاری هێناوە ، جا کە هەڵپەڕکیٚ لەگەڵ وشەو کەلام تێکەڵ بوو گیانی تازەی بە بەردا کراو بوو بە زمانی هەست و سۆزی دەروون ، لە کتێبە ئاسمانیەکاندا ، کەلامی پیرۆز مۆسیقاو ئاوازی تایبەتیان لەگەڵدایە ، هەر ئەمەش توانیویەتی لەگەڵ هزرو دەروونی ئینسانان پێوەند بگریٚ ،یەکەم شاعیری

نەجاتدەر ئەشۆ زەردەشتە کەبە پەیامی شاعیرانەو مۆسیقای وتاری خۆتی توانی ببێتە پێغەمبەرێکی مەزن .

کە شاعیرێك ویستبێتی بۆ هەر مەبەستێك هەستو خەیاڵی خۆی دەربڕێ ،لە پێشدا هیچ بیری لە کێشو ئیقاعی شیعری نەکردووەتەوە ، گۆتە دەڵێ: کێشو مۆسیقای شیعر لە نەستو ناخی شاعیرەوە هەڵدەقوڵێو کەس پێشەکی بیری لێ ناکاتەوە ، با ئەوەش بێژم کەریتمو مۆسیقای وشە لە سیستەمی زمانی هەر نەتەوەیەکدا شتێکی جیاوازە پێش هەموو شتێك باری جوگرافیایی ، مێژوویی و روحی نەتەوەیی دەستیان هەیە لە چۆنیەتی هارمۆنی وشەو شیعرو گۆرانی و هونەرەکانی دیکەی هەر میللەتێکدا .

بەم پێشەکیەوە دەلاقەی باسەکە دەکەمەوە ، ئەو زاتە گەورەی مۆسیقای شیعر کە دەمانەوێ گوێ لە زایەڵەی روحی کوردانەی بگرین مەولەوی تاوگۆزییە. سازی روحی ئەم شاعیرە ئەوەندە ناسكو بە هەست بووە؛ لەرەی گەڵاو دەفو نەی و دەمەی زستانو خوڕەی شەتاوانو زرنگەی زەنگوڵان و .. هەرکام بە جۆرێك هەژاندوویانەو خستوویانەتە جەزبەی شیعرەوە .

با لە پەنجەرەی ئیقاعی شیعرەوە گوێ لە ترپەی دڵی ڕاگرین :

ئیقاعی دەرەوەی شیعری مەولەوی :

ئەم مۆسیقا لە شیعردا هەر هەمان کێشی عەرووز یان هیجاو بڕگەی خۆماڵین

مەولەوی بە شێوەیەکی زانایانە کێشی دە بڕگەیی گۆرانی کوردی هەڵبژاردووەو بە زمانی سۆزی میللی قسەمان لەگەڵ دەکا، ئەمە لە کاتێکدایە کە شارەزای هەموو کێشە عەرووزییەکانە کە پێش خۆی شاعیرانی کوردو ئێرانی و عەرەب بەو ڕێتمانە شیعریان وتووە .

من چەند کەشکۆڵی کۆنم لە لایە کە کۆمەڵێك شیعری شاعیرانی هەورامی بێژی تێدایە ، لەوانە شیعرو نووسراوی مەولەوی ، هەر لەم کەشکۆڵەدا چەند بەیتێك شیعری فارسی وتووە کە لەسەر مۆسیقای کێشی عەرووزە بۆ نموونە :

نهاده داغ بردل همچولاله کند جا اندرون نی چو ناله

چو از دل برکشید ناگه نوایی جدا برخیزد از هرنی صدایی ..

بەڵام کە بە کوردی دەنووسیّ ، زایەڵەی ناخی بەنەوایەك دەردەبڕیّ کە بە رۆحی هەموومان ئاشنایە ، کەچی مەولەوی بەسەر زمانی فارسی و عەرەبی‌دا دەستەڵاتی تەواوی بووەو شیعری هەردوو زمانی دیوە، بە تایبەت حافز کە زۆر کاری تیّ کردووە ، هەروەها بەرهەمی ئایینی بەزمان و شیعری عەرەبی هەن کەلە ئەدەبی عەرەبیش وێنەیان کەمە ، بەڵام لە باری مۆسیقای شیعرە کوردی‌یەکانیەوە بە شارەزایی تەواو و بە ئانقەست ئەو ریتم و ئیقاعەی هەڵبژاردووە، هەر دەنگ و ئاهەنگی شیعرەکان خۆیان هاواردەکەن شاعیر خەڵکی کویّیەو سروشتی وڵاتەکەی و حەزی و هەستی میللەتەکەی چۆنە ..

سەعدی شیرازی کە گەلیّ وڵاتان و ژینگەی عەرەبان گەڕاوە و هەردەم لەسەفەردا بووە ،زۆربەی ئیقاعی شیعرەکانیشی کەلەسەر کێشی عەروونن ئەو ڕاستی‌یەمان بۆ دەسەلمێنن ..

ای ساربان اهستەران کارام جانم می رود

وان دل کەبا خود داشتم بادل ستانم می رود

لە ڕووی هەواو مۆسیقای شیعرەوە خوێنەر وا هەست دەکا سواری وشترێك بووەو لەگەڵ کاروانی عەرەبان ، نەرم نەرم بیابانێك دەپێویّ .

جگە لەوەش هەر زۆربەی کێشە عەرووزەکان لەناو چۆنیەتی ژیانی عەرەبی بیابانی و لەسەر ڕیتمی ڕەوتی وشترەکانیان پێك هاتووە .

بەڵام ئیقاعی دەرەوەی شیعری مەولەوی‌و دەنگی وشەکانی بە جیا جیاش تایبەتمەندیەکان‌و ڕوخسارو دیمەنی وڵاتەکەیمان پیشان ئەدات :

وەهارەن ، سەوزەن ، ئاوەن ، سەرکاوەن

هاژەی وەفراوەن ، شاخەی شەتاوەن

سەنگەن ، کۆسارەن ، سەرکۆوەن ، هەردەن

خەمەن، مەینەتەن ، زوخاوەن دەردەن

ئیقاعی ناوەوە:

هەموو دیاردەیەکی وەك هاوئاهەنگی یەکبوون ویَك چوون ((جناس)) و دژایەتی دەنگ دارو بیَ دەنگ کە لە شیعردا پیَك دیَن ، مۆسیقای دەروونی شیعرن .

ئەم بەشە گرنگترین لایەنی مۆسیقایی شیعرو بنەمای جوانی ناسینی زۆربەی شاکارە ئەدەبی‌یەکانە ، زانایان‌و شیعر ناسان بۆ نیشاندانی لایەنەکانی ئیقاعی دەروونی شیعر ئەم وشانەیان بەکار هیَناوە .

خۆش دەنگی ((euphony – تونالیتی tonality)) و ((musicality)) کە هەر کام لەم وشانە لە زانستی مۆسیقادا ماناو مەبەستی تایبەتیان هەیە .

فورمالیستانی رووسی پیَی دەڵیَن (ئۆرکیستراسیون – orchestration) ، یانی کۆمەڵیَك ئامیَری مۆسیقا کە پیَکەوە بە هاودەنگی و تەبایی پارچە مۆسیقایەك لیَدەن ، با گویَ لە هارمۆنی چەند فەردیَکی مەولەوی بگرین .

یانەی دڵ وەفەیز رای مەولاناوا

تەوار تەڕلان لان (مەولا ناوا)

هاودەنگی مەولاناواو مەولان ئاوا کە جیناسی تەواون ، هەروەها تەوارو تەرلان و لان جۆرە مۆسیقایەکی لە زار سووك و لە دڵان خۆش دەبەخشنە گوێ و هەستی بیسەرو خوێنەر .

موتریب بۆ وەداد دڵگیریمەوە

پیری ها ئاما وە پیریمەوە

پیری و پیری لێرەدا جیناسی تەواون کە لەگەڵ دڵگیریدا مۆسیقایەکیان ساز کردووە ، لە بارەی واتایشەوە موتریب کە دژی دڵگیری یەو دڵگیری لەگەڵ پیری و بە پیرەوەچوونی مەرگ جۆرێك هاومانی و پێوەندییان هەیە ، ئاوازەو هەوایەك لە وشەکاندایە کە خوێنەرو بیسەر دەتوانن لە ڕووی دەنگەوە خۆ بە شەریکی دڵگیربوونی شاعیر بزانن ..

فیراقت فەرقم وە تووتیا کرد

جیا ییت ئارام جەهەم جیاکرد

فیراق و فەرق کە هاوتیپن لەگەڵ جیایی و جەهەم جیابووندا لە باری ماناوە وەکو یەك دەچن بە زڕانەوەی پیتی ((ج)) دابڕان و لێك بڵاوبوونی ئەندامەکانی لەشی گەیاندووە .

تەدریس وتەقدیس   تەمجید بێ دەنگەن

حەسارەی تەقریر   تەوحید بێ ڕەنگەن

ئاوازەی ئەو وشانەی کە هاودەنگ و لێك نزیکن جۆرە حەزێکی مۆسیقایی دەدەنە گوێی مرۆڤ بە ئیقاعی وشەکان و دەنگ دانەوەی ((ت)) مەبەستی شاعیر خێراتر دەچێتە زەینی ئینسانەوە .

ئەو بەقاش نی‌یەن فەناش تاقی‌یەن

ئێد عەتای تاقی و باقی و لاقی‌یەن

وشه گەلی بەقاو فەنا، لەماناداا دژی یەکن،بەلام عەتا ، تاقی ،باقی و لاقی سەروای دەروونی شیعرەکەیان بەهێزکردووەو ئیقاعێکی خۆشیان تێدایە ، چ لە ڕووی ماناوە چ لە ڕواڵەتی شیعرەکەدا .

ئیسە ئەو گەنجە بەولارو لەنجە

ڕەنجە کەرد پەنجەشی پەڕێ پەنجە

دەنگدانەوەی ((گەنجە، لەنجە، ڕەنجە ، پەنجە)) کە ناوی گوندێکەو دۆستێکی شاعیر ویستوویە بچن بۆ ئەوێ ، ڕۆیشتن و حاڵەتەکانی بە سحری مۆسیقا وای هێناوەتە بەر گوێ کەئەگەر بە کامێراش نیشانمان بدا، شتێکی زێدەتری نیە هەستمان پێ نەکردبێ :

سەروەبان عەین عەینم خەم وەردەن

هوون چون چەشمەی عەین نە عەین سەرکەردەن

هارمۆنی وشە لەم شیعرەدا ئەوەندە بەهێزە کە بیسەر هەستی بۆ ئاوازەی ((عەین)) ڕادەگرێ و دەکەوێتە تاوتوێکردنی عەینی یەکەم مانای ((نەفس))ە دووهەم ((ئەژنۆیە)) سێهەم ((ئاوە)) و چوارەم ((بەمانای چاوە)) ، وەك دەبینین و دەبیستین هەر لە یەك نۆتەدا چەندین دەنگ و مەبەستی بەکارهێناوە، ئەمە بەشێکە لە خاڵە بەهێزەکانی شیعری مەولەوی .

دوو نموونەی دیکەش دێنمەوە کە گوێ بەبیستنی هەست بە مۆسیقایەکی بەهێز دەکا :

خەیلێوەن نامان تیرەکەت ئامان | *شۆرەت نامەی نام حاتەمەش کەرد تەی*

نامان وە سەر وەخت بیمار زامان | *کەرد وە کاسە کەل کاسەی کەللەی کەی*

لەو شیعرەدا کە بۆ لاواندنەوەی عەنبەر خاتوونی خێزانی وتویەتی کە دەڵێ :

دڵەی دڵ وەمەی مەیل لەیلیٚ کەیل

مەحرەم وەرازان خەڵوەت خانەی لەیل

هەر لەم تاکە شیعرەوە مرۆڤ دەچێتە ناو دنیای غەم‌و شیوەنی شاعیر و وا هەست دەکا گوێی لە ترپەی دڵ‌و گڕی دەروونیەتی ، ئەمەیە ئورکیسترا سیۆنی غەم‌و بەهێداربوون *

ئیقاعی واتایی :

هەروەك چۆن وێك چوونی وشە ، نزیکبوون، دژایە، مۆسیقای دەنگ پێك دێنن لە باری ناوەڕۆك‌و مانایشەوە مۆسیقای واتایی سازدەکەن ، هەرچەشنە پێوەندێکی نهێنی لە نێوان وشەکانی شیعرێکدا، ئیقاعی واتایی ئەو شیعرەن کە بەشێکە لە بنەمای جوانی ناسینی زۆربەی شاکارە شیعری‌یەکان ، بە کلاسیك‌و مۆدێرنەوە، ئەمەش چەند نمونەیەك :

بە کێوەن جە لام شادی‌و ڕەنجووری

کەیفی‌و بیٚ کەیفی نزیکی‌و دووری

نزیکی یاگەی تەریدەی فەسڵەن

دووری ڕای خەیاڵ قافڵەی وەسڵەن

لێرەدا شاعیر بە شێوەی پارادوکس ((تضاد)) ەکانی تێکەڵ کردووە، دەیەوێ مرۆڤ بە تەواوی دەستی بگاتە هەردوولایەنەکەو بە ئازادی یەکێك لەوان هەڵبژێرێ، هەرچەند زۆری وشەکان لەمانا دژی یەکترن بەڵام هەر ئەم دژایەتیە جۆرێك پێوەندو هەڤاڵبەندی‌یە کەبە هەردوو مەبەست مۆسیقایەکی واتایی بەهێزیان پێك هێناوە .

---

* بەهیدار : عەزا .

سفیدیت قەڵغان پەی رووی سیا ت بۆ

کەمانیت شەفیع تیر دیات بۆ

شاعیر بەهێنانی سپی وسیا تیرو قەڵغان ، لە لایەك هونەری ((طباق)) و لە بارەی ناوەڕۆکیشەوە مۆسیقای خوڵقاندووە .

دیدەم ((رێژاوە)) ڕوخسارم ((زەردەن))

جەداخ ((یاران ((پیران))م کەردەن

ڕواڵەتی وشە دەمانباتە سەرئەوەی کە دەڵێ : فرمێسکم لە چاو دێتو ڕەنگم زەردەو لە داخی یاران ئەوەندە گریاوم پیرانم کردووە،بەڵام ئیهامێکی جوانی بەکارهێناوە، چونکە ((ڕێژاو ، زەردە ، یاران و پیران)) ناوی چوار گوندی ناوچەی زەهاون کە مەولەوی زۆر حەزی لەو گوندانەبووە .

نیقاعی پیتو دەنگ لە وشەدا :

گەلێك خاوەن ڕاو زمانەوانان لەسەر ئەو باوەڕەن کە بنەماو ڕووکاری وشە لە زۆر زماندا لەگەڵ واتا و مەبەست یەکانگیرن ، لەوانە بنەمای زمانی عەرەبی و کوردی ئەم بۆچونە دەسەلمێنێ ، لە زمانی کوردیدا دەنگو پیتی وشە مۆسیقایەکیان تێدایە کە بە بیستنی ئەو مۆسیقا ماناو مەبەستی وشە دێتە بەر زەین

بۆ نموونە: گرمە گرم ، سەرماوسۆڵە ،بەفرو تۆف، ورشە ، پرشەو .. بەبیستنی بەشێکی کەم لە وشە، ماناو کاکڵەی مەبەست هەست پێدەکرێ .

لە ئینگلیزیدا بەم جۆرە مۆسیقای ناو وشە دەڵێن ((onomato poeia))

حەزرەتی مەولەوی بە ڕێك خستنو سازو كوك كردنی مۆسیقای دەنگ لەناو شیعردا ئۆركستریكی وەهای ڕازاندوەتەوە كەئەگەر بیسەری كورد لە زاراوی گۆرانیش نەگا پەیامو مەبەستی شاعیر بە گوێی دڵ هەست پیێ دەكا .

لە شاعیرانی فارس (فیردەوسیی و حافز) لەم جۆرە مۆسیقا هونەریو بەرزو كاری گەورەیان خوڵقاندووە ، بەڵام مەولەوی خۆمان لە خەیاڵو دنیای هەر شیعرێكدا ئەوەندە لە ترپەی دڵی دەنگو وشە ئاگاداربووە كەبەڕاستی بۆ هەر پەیامێكی شاكارێكی بەرزی مۆسیقایی نەخش كردووە.

بە سازی پیتو دەنگ هارمۆنیەكی وای سازكردووە، دەڵێن ویستوویەتی تەنانەت كوردی نەزانیش تیێ بگەیەنیێ .

ئازیزم ئامای ئای بیێ قەرار وێم

ئای ئای چەمە ڕا ئای ئینتزار وێم

بە چەند بارەكردنەوەی دەنگی ((ئا)) كە بەو بۆنەوە دەم تەواو كراوەتەوە ، دەڵێن زاری بە هاوار كردوەتەوەو لەسەر یەك بانگی ئازیزی دەكا

ئاخ چراخ چ ئاخ ، ئاخ پەی ئاخداریێ

چۆن من خاتر خار ، خەمبار داخداری

بشیامیێ وەسەیر سەر سەراو چەمەن

چ ئەو چراخم نەو چەمەن چ مەن

چراخ یەكیێ لە دۆستانی شاعیرە ،ئەوەندە تا سەبارو ئاواتە خوازی دیتنیەتی سەرتاپای گیان ، دەروونی ئاخو داخی بۆهەڵدەڕیژیێ ، دەڵیێ خۆزگە لەگەڵ چراخ بچواینە سەیرانی چیاو چەمەن بۆ نیشاندانی ئەو خۆزگەو حەسرەتە، لە بەیتی یەكەمدا نۆجار زەخمەی لە تێلی پەردەی ((خ)) دەدا ، ئەم ڕیتمە بە تەواوی قورسایی باری تاسەو غەمی شاعیری پیشانداوە، لەبەیتی دووهەمدا بۆ سەیرانی

چیاوچەمەن لەگەڵ چراخدا کەئاواتی بۆ دەخوازێ سێ جار ((س)) پێنج جار ((چ))ی هێناوەتە دەنگ .

ئۆرکسترای ئەم پیتانە لە ناو شیعرەکەدا بە چەشنی خۆش نەواو لەزار خۆش‌و ئاهەنگدارە ، هەست‌ونەست‌و گوێی دڵی مرۆڤ دائەچڵەکێنێ کە پێی وایە هەربە ڕاستی گوێی لە دەنگ‌و هاواری خودی شاعیرە .

لە شیعرێکی دیکەدا کە دەڵێ چەپۆك خواردووی دەستی ڕۆژگارم ، بۆ ئەوەی باری دەردەکە بە سەختی‌و سامناکی پیشان بدا بە چەشنێك لەسەر پیتی ((چ)) پێ داگیری دەکا کە دەنگی ستەم‌و چەپۆك بارانی دەستی ڕۆژگار هەست پێ دەکرێ :

ئای چە نەسەر چەنگ چەرخ چەپ وەردەم

چەرخ چەن چەرخاو من مام نەمەردەم

خەیاڵ‌و هەستی شاعیرانەی مەولەوی ئەوەندە ناسك‌و هونەرمەندانە بووە لە زۆربەی شیعرەکانیدا کە غەم یان شادی دەگاتە ئەوپەڕی خۆی پەیام‌و زایەڵەی دەروونی لە نێو دەنگی مۆسیقای پیتێك یان وشەیەکەوە دەگەیەنێتە خەڵك لە ئامێزی تارو تەمبوورو دیوان‌و عوودو سەنتووردا بۆ کارتێ کردنی زۆرتر لە نێو پارچە مۆسیقایەکدا ، جارجار ساز بەند لەسەر نۆتێك پێ دادەگرێ‌و بە زەخمەی ورد ڕەزمێکی خۆش‌و دڵگیر لێ دەدا .

مەولەویش لە شیعردا کە خاوەنی ڕۆحێکی بەهێزی مۆسیقاییە وەك سازبەندێکی کورد هونەرمەندانە دێتە زایەڵەو ئاوازەی ئیقاعی سیحراوی وشەو کەلام .

لەو سازە خۆش ئاوازەیدا کەلەسەر پەردەیەك دەوەستێ‌و تەلی حەرفێك دەخاتە لەرانەوەو زرانەوە هەر بەڕاستی لەگەڵ دڵ‌و گیانی ئینسان دەدوێ .

لە شیعرێکدا ئاماژەی هاتنەوەی باڵدارانی کوێستان بۆ گەرمیان ەکا ، دەڵێ یاران گەڕانەوە بەڵام چون لەیل لەگەڵیان نەبوو لە خەمو داخان روویان کردە چیای ئاخ داخو لەوێ گیرسانەوە (ئاخ داخ کێوێکە لای قەسری شیرین) ، لەم تاکە شیعرەدا بە چەشنێك لەسەر پەردەی ((خ)) جوانکاری هونەری کردووە کەهەربە دەنگ دانەوەی ئەو پیتە مەبەستی خۆی تەواو پێکاوە .

بێ لەیل ئاخ ئامێ جە ئێڵاخەوە

پەی ئاخ داخ تەك دان بە (ئاخ داخ) ەوە

نموونەیەکی دیکەش کە ئیقاعێکی لە زار خۆشو بە گوێ ڕەوانی لەسەر پیتی((ز)) پێك هێناوە :

یاوا پێم پەرێم زایەڵەی زاریت

زگاری زامەت بێ دەوای کاریت

لە شیعرێکی دیکەدا دەڵێ بۆ ئارام بوونەوەی کوڵی دەروونی کە وەك مەنجەڵ هەڵدەچێ لەجیاتی خۆی کزەی کەفو دەنگی دەڤ دەوێ ، ئەمەش دەنگی دەروونی و مۆسیقایی ئەو حاڵەتە

پەی دیگ دەروون جۆش کوڵو کەف

تەسکین نمەك کزەی کەفو دەف

لە تاکە فەردێکی ناو دیوانەکەدا هاتووە کە گوایە ئەو دەمە ناوچەی زەهاو دزی زۆربووبێ ، مەولەوی ئەوەی لەبەیتێکدا پیشان داوە،بەڵام هارمۆنی دەنگی ئەوەندە بەهێزە ، ئەگەر لە شیعرەکەدا نەیشی گوتبا هەر بەو مۆسیقا هەموو شتێکی باس کردبوو .

دزەکەی زەهاو زاوو زێ کەردەن

هەر دزێ حەو دز پەی وێش ئاوەردەن

ئەگەر هەست لە دەنگی (ز) راگرین ، شاعیر مەبەستی خۆی بە تەواوی پێمان گوتووە

هەروەها لە شیعرێکی دیکەدا کەبۆ دۆستێکی نووسیوە دەڵێ :

خاڵۆی پەرێشان پشتی بە خەمی خاڵی خاڵ خاسان چەمیوەتەوە .

گوێ لە ئاوازەو دەنگ دانەوەی (خ) بگرن بزانن چۆن ئەوەمان پێ دەڵێ :

جە گیان سێر وەردەی جەتەن هەراسان
خاڵۆی خەمیای خەم خاڵ خاڵ خاسان

هەروەك پێشتریّ گوتم، هەرکات ویستبێتی دیمەنێك پیشان بداو غەمێك ، شادیەك ،پەیامێك ڕابگەیەنیّ بەرامبەر مەسەلەکە لەسەرە پیتێك یان دەنگێکی تایبەت قامکی ڕادەگریّ و بە زەخمەی ورد سازی دێنێتە سەرسۆز:

کزەی چزەی زام گرپەی گرەی دڵ
داخ دووری دۆس دوور کەفتە مەنزڵ
وشەی پرشەی تاو کوورەکەی جەستەم
شەرارەی لوولەی پێشەی شکستەم
کام سارا سەد دەنگ نوور پێدا وەشتەن
کشتش کشت دەشت هەر هەشت بەهەشتەن

ئەگەر بمانەویّ بۆ هەر بابەتێك دیوانی مەولەوی‌و شاعیرانی دیکەی (کلاسیکی) مان بپشکنین ئەوە دەبیّ‌و گەلێك پێویستە کە زۆر کتێبی بەنرخیان لەسەر بنوسریّ .

دنیاو دەسەڵاتی شیعری مەولەوی ئەوەندە بەرین‌و بڵاوە لە پەنجەرەو ڕوانگەی چەند وتارێکەوە زۆری بەرچاو ناکەویّ ، ئەمن لە دەلاقەیەکی بچوکەوە

ڕوانیومەتە دنیای پڕ سیحری مەولەوی و بۆیشم دەرکەوتووە کە هەر شیعرێکی لەبارەی مۆسیقاوە سەمفۆنیایەکی پڕ دەنگ و مەزنە بۆ ئەم مەبەستەش هەموو دیوانەکەو دەست نووسەکانی خۆم سەرلەبەر پشکنیوە، بۆیە ناچاربووم بۆ هەموو جۆری ئیقاعەکان نموونە بێنمەوە ، ئەگەریش بە ناتەواوی هاتە بەرچاوتان ئەوا حەزدەکەم پەنجەرەو دەروازەی گەورەی زانستیانەیان بەڕوودا بکرێتەوە .

لە کۆتایی وتارەکەمدا بۆ حەسانەوەی مێشک و گوێتان ئۆرکسترێکی گەورەی مەولەوی‌مان ، گوێ لێ دەبێ ، کە گومان ناکەم کەس بە بیستنی خۆ بە ماندوو بزانێ.

شیعرەکەی بۆ زەماوەندێک نووسیوە ، هەرچەند خۆی لەوێ نەبووە، بەڵام بە مۆسیقای وشە ، شادیی و هەڵپەڕینێکی سازکردووە، ئەوسەری دیار نەبی ئەگەر لە خودی زەماوەندەکە گەرمتر ، خۆشتر ، ڕەنگامەتر نەبێ لەو کەمتر نەبووە .

شەپۆلی ئیقاعەکان لێرەدا ئەوەندە سیحراوی و بەهێزن ، بێ ئەوەی خوێنەر یان بیسەر بە خۆی بزانێ لەگەڵ شەپۆلی جوانی و هەڵپەڕکێدا دەیبەن و دەیبەن ..

دەلالەت جۆشۆ چون ڕۆی ئازادی

گەرمەی گەرم نەزم بەزم پڕ شادی

سەدای (لاو هەی لاو) زرەی زەڕ زنجیر

سلسلەو بان سەر بەندزرێ و لاگیر

زیلەی گوارەو زرنگەی زەنگلەی زەڕ

لەرزەی نەونەمام لەرەی لیمۆی تەڕ

شەوق زەوق و بەرق فەرق زەڕ کڵاو

ورشەو پرشەی خۆی کولم بۆ گوڵاو

شەقەو تەقەی گەرم چەپلەو چیلەی نەرم

چریکەی وەناز تریکەی وەشەرم

سەمای دەسماڵان ، ڕەمای نەوهاڵان

نەمای مەلالان نمای وەش حاڵان ..

هەر بەمە دێمە کۆتایی باسەکە ، دیسان سوپاس و خۆشەویستی بۆ هەمووتان و بەڕێوەبەرانی میهرەجانی مەولەوی .

رەحیم لوقمانی

سەرچاوەکان :

١- موسیقی شیعر ، د: شفیقی کەکن

٢- جامعە شناسی هونەر .د. اریان پور

٣- دیوانی مەولەوی .

دەسنووسێکی کۆن